

<https://doi.org/10.28925/2524-0757.2026.11>
УДК 94(477)“17”

Юрій МИЦИК,

доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту української археографії
та джерелознавства імені М.С. Грушевського
Національної академії наук України,
Київ, Україна

Yurii MYTSYK,

Doctor of History, Professor,
Leading Researcher,
M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian
Archeography and Source Studies,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

e-mail: mytsyk2002@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1580-1284>

Миргородський полковник Григорій Лісницький

Стаття присвячена біографії видатного політичного й військового діяча України ранньомодерної доби миргородського полковника Григорія Лісницького. Простежено максимально повно його життєвий шлях, зокрема вказано на ймовірне місце народження, перебування на посаді «костирського гетьмана». Водночас висвітлюється еволюція Лісницького як політичного діяча: вірний сподвижник Богдана Хмельницького згодом вступив у конфлікт з гетьманом через претензії на булаву. Під час зміни очільника Війська Запорозького був прихильником кандидатури Юрія Хмельницького, на якого покладав великі надії. З приходом до влади Івана Виговського Лісницький повернув собі полковницький уряд і здобув високий авторитет серед козацької старшини. Він також відзначився на дипломатичному поприщі, неодноразово ведучи переговори як посол Війська Запорозького у Москві та Варшаві. Навесні 1659 р. Лісницький у складі козацької делегації перебував на засіданні вального сейму Речі Посполитої, де розглядався проєкт Гадяцької угоди. Після Конотопської битви був залишений на Лівобережжі для захисту східних рубежів Гетьманщини. В уряді Юрія Хмельницького Лісницький відзначився як адміністратор і дипломат, за що був обдарований гетьманом новими маєтностями. Під час походу Яна Казимира на територію Лівобережної України на початку 1664 р. в козацькому середовищі посилювались антипольські настрої. Серед підозрюваних опинився і Григорій Лісницький, якого заарештували, а згодом і стратили.

Ключові слова: Українська держава, гетьман, Миргород, полковник, дипломатія.

Myrhorod Colonel Hryhorii Lisnytskyi

The article is devoted to the biography of Myrhorod Colonel Hryhorii Lisnytskyi, an outstanding political and military figure of Ukraine in the early modern period. The study includes a comprehensive investigation of life history, with particular attention paid to his possible place of birth and his role as “Hetman of Kostyr”. Moreover, it highlights Lisnytskyi’s evolution as a political figure: a loyal associate of Bohdan Khmelnytsky, he later came into conflict with the hetman regarding pretension to the mace. During the change of leadership of the Zaporizhzhia Army, he supported the candidacy of Yurii Khmelnytskyi, for whom he had high hopes. Following Ivan Vyhovsky’s accession to power, Lisnytskyi regained his colonelcy and gained high authority

among the Cossack leadership. In addition, he distinguished himself in the diplomatic arena, repeatedly conducting negotiations as ambassador of the Zaporizhian Host in Moscow and Warsaw. In the spring of 1659, Lisnyskyi, as a representative of the Cossack delegation, attended a session of the Sejm of the Polish-Lithuanian Commonwealth, where the preliminary version of the Treaty of Hadiach was being deliberated. After the Battle of Konotop, he was left on the Left Bank to defend the eastern borders of the Hetmanate. In Yuriy Khmelnytsky's government, Lisnyskyi distinguished himself as an administrator and diplomat, for which he was rewarded by the hetman with new estates. During Jan Kazimierz's campaign in Left-Bank Ukraine in early 1664, anti-Polish sentiments intensified among the Cossacks. Hryhorii Lisnyskyi was among the suspects, who was arrested and later executed.

Keywords: Ukrainian state, hetman, Myrhorod, colonel, diplomacy.

Про переважну більшість сподвижників Богдана Хмельницького ми майже нічого не знаємо. Так, із близько 250 полковників тих часів більш-менш повне уявлення історики мають лише про кілька десятків. Мало що відомо навіть про генеральну старшину. До кола останніх належав, зокрема, Григорій Лісницький (Сахненко, Сахнович, Костиря). Життєвий шлях цього видатного діяча відображає традиційний поступ адміністративними щаблями багатьох представників заможного козацтва ранньомодерної доби.

Про миргородського полковника Григорія Лісницького є лише одна енциклопедична довідка Людмили Маленко¹ і нарис Людмили Розсохи у книзі «Миргородська старовина»². Це спонукає до ґрунтовного опрацювання наявних джерел для створення біографії козацького старшини.

Мета статті полягає у розгляді життєвого шляху козацького провідника Григорія Лісницького.

Витоки родини Лісницьких (Лешницьких) можна віднайти серед волинських зем'ян, зокрема, коли йдеться про ревізію волинських замків 1545 р., про дані тарифу подимного 1629 р. і шлюб Івана Лісницького з княгинєю Ганною Чорторійською³. Симон Лешницький був возним генералом Київського воєводства і в такій якості виступав на житомирському гродському суді у 1611 р.⁴

З відродженням Української держави в середині 17 ст. Лісницькі здобувають козацькі уряди у Війську Запорозькому. Приміром, миргородський полковник Григорій Лісницький у листі до московського царя Олексія Михайловича від 25 (15) 05. 1658 р. рекомендується як «Григорей Софонов Лесницький». Тобто він був сином Софона і логічно, що в джерелах часом

проходить як Сахненко або Сахнович. В'ячеслав Липинський називає його родовою маєтністю Товстоліси на Київщині⁵. Це село розташоване нині в Чернігівському районі Чернігівської області. Вперше воно згадується у привілеї чернігівського старости Марціна Калиновського під 1634 р. Але Лісницькі не зазначаються серед його власників. Починаючи з 1648 р. ним володіли у подальші сто років Соєнки, Півіновичі, Полуботки. Можливо, у власності Лісницьких була частина села або існували інші Товстоліси, що пізніше зникли з мапи. Більш вірогідно, що Лісницький народився в с. Лісники на Київщині (сьогодні на околиці міста), звідки походить його прізвище. Очевидно через це Михайло Грушевський називав Лісники батьківщиною Лісницького.

Коли народився Григорій Лісницький — невідомо, але вірогідно це сталося близько 1605–1610 рр. Він дістав як мінімум домашню освіту. Зокрема, під текстом присяги на вірність королю Яну Казимиру у вересні 1658 р. бачимо його підпис кирилицею⁶. Якщо ж врахувати, що Лісницький нерідко виступав як дипломат і суддя, це означало, що він мав би знати інші мови (хоча б польську й латинську) і право. Тобто можна припустити, що він здобував освіту і за межами дому, в існуючих колегіумах і академіях Речі Посполитої.

Про перші 40 років життя Григорія Лісницького нічого не відомо, хіба що в цей період він одружився з Катериною і від цього шлюбу народилося як мінімум чотири дитини, про що буде сказано нижче. А також і те, що дружину звали саме Катериною, а не Оленою, як буцімто це вказано в записі Хрестовоздвиженського монастиря в Полтаві 1653 р. Тут, вірогідно, є помилка, бо гетьман Іван Мазепа, надаючи 06.05 (25.04) 1695 р. універсал, згадав про дарчий запис Мгарському монастирю від «Екатериини Лесницкой и синов еи Данила, Дмитра и Ивана Лесницких». Отже,

¹ Маленко Л.М. Лісницький. Українське козацтво. Мала енциклопедія. Київ — Запоріжжя, 2002. С. 292.

² Розсоха Л. Миргородська старовина. Кобеляки, 2002. С. 40–49.

³ Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). Київ, 2008. С. 138, 154, 207, 325.

⁴ Актова книга житомирського гродського уряду 1611 року. Житомир, 2002. С. 197.

⁵ Липинський В. Україна на переломі 1657–1659. Філадельфія, 1991. С. 101.

⁶ Мищик Ю. Цінні джерела до історії генеалогії козацтва другої половини XVII ст. *Сіверянський літопис*. 2021. № 2. С. 8.

Олена не могла бути другою дружиною полковника, бо Катерина згадана як мати трьох вказаних синів⁷.

З вибухом Національно-визвольної війни українського народу проти гніту Речі Посполитої Лісницький бере в ній активну участь і стає першим полковником Миргородського полку. У відписці царю Олексію путивльського воеводи Никифора Плещеева від 25 (15) грудня 1648 р. зазначається, що восени 1648 р. Богдан Хмельницький відправив у Велике князівство Литовське «полковника Грицька Сахненка..., а с ним казаков тисячи с четьре». Гетьман видав також універсали, якими закликав козаків йти на з'єднання з військом Лісницького, щоб оволодіти Биховим, де збираються сили Речі Посполитої⁸.

Очевидно в 1648 р. або 1649 р. Богдан Хмельницький надав Лісницькому села Шишаки, Матяшівка та Мелюшки на Полтавщині⁹. Однак через якийсь час (як мінімум з квітня 1649 р.) на посаді миргородського полковника бачимо інших осіб (Матвій Гладкий-Козаченко, Яким). Чому Лісницького було зміщено — невідомо. У реєстрі Війська Запорозького, укладеному після Зборівського миру 18.08.1649 р., бачимо Лісницького серед перших двадцяти козаків Миргородського полку («Григорій Сахненко») ¹⁰. Знову він стає полковником у серпні 1651 р., і знову його замінюють. Цього разу полковником став Кирило Гладкий (вересень 1651 — травень 1652). Врешті перначем знову оволодів Лісницький (1652–1658). На жаль, бракує джерел, які б надали відомості про його діяльність (та хіба тільки одного його?) у цей час. Згадують, що інколи Лісницького називали Костирею¹¹. Це було не випадково. «Костирський гетьман» в козацькому уряді мав контролювати дії «черні», тобто рядового козацтва. Приміром, цю посаду в 1648–1651 рр. обіймав Ян Соколовський¹².

У 1651 р. звістки про Соколовського в джерелах зникають (загинув?) і, вочевидь, його замінив на цій посаді Лісницький. Трохи світла проливає табірний щоденник польного гетьмана литовського князя Януша Радзивілла, недавно опублікований польськими археографами. Згідно з ним, козак з Білої Церкви Дем'ян

Власенко, якого поляки взяли в полон до 6 червня 1653 р., на допиті, зокрема, свідчив, що в поході Хмельницького брали участь 9 полків, серед них і Миргородський під командуванням Грицька (Лісницького). 09 липня Радзивілла було принесено листа від Загоровського — посланця Радзивілла, товариша з хоругви Шимона Павші. У ньому мовилося, що він на чолі посольства прибув до Печер над Південним Бугом (нині село Тульчинського району Вінниччини), і полковник Іван Золотаренко, який супроводжував його, дав знати про це Хмельницькому. Той відправив назустріч Загоровському «миргородського полковника Лісницького з кількома сотнями кінноти», які й провели посла до гетьмана. 11.06.1653 р. до Хмельницького прийшов гонець від молдавського господаря Василя Лупу й гетьманича Тимоша Хмельницького з проханням про допомогу, і гетьман вирішив послати три полки: Київський, Ніжинський і Миргородський, в яких могло бути 20 000 козаків і ще й 6 000 ординців¹³. 20.11.1653 р. до Чигирини приїхали миргородські козаки з листами Лісницького до Хмельницького. Вони повідомляли, що від царя з Путивля йде військо і посольство В. Бутурліна. Перспектива входу московського гарнізону до столиці за відсутності гетьмана, який був у поході, збентежила старшину, тим більше, що Чигирин відчував брак провіанту. Тому чигиринський полковник Василь Томиленко передав Лісницькому наказ, щоб той не пускав московитів у Чигирин, а направив їх до Переяслава й Києва, бо там багато хліба. І хоча московські послы Стрешнев та Бредихін, які були в Чигирині, переконували Томиленка не перешкоджати війську, тому що новому посольству московитів треба йти саме до Чигирини, полковник твердо стояв на своєму¹⁴. Цікаво, що майже тоді ж прийшов наказ до Миргорода (ясна річ, і до полковника) поставити в місті будинок для гетьмана та його дружини (Катерини Золотаренко-Хмельницької). Тоді ж почалося будівництво, на якому було задіяно чимало людей (самих возів налічувалося 500). Саме тут планувалося проводити переговори з царськими послами. Будували дім і для генерального писаря Івана Виговського.

Тим часом у грудні 1653 р. відбулися переговори у Кам'янці-Подільському після чергової зради кримського хана Іслам-Гірея IV, який підписав перемир'я з королем Речі Посполитої Яном Казимиром, тим самим врятувавши його від капітуляції. На перемовини з ханом було послано представницьку делегацію на чолі з Іваном Виговським, до якої входив і Лісницький. Але ці

⁷ Універсали Івана Мазепи 1687–1709. Київ — Львів, 2006. Ч. 2. С. 169.

⁸ Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России (далее — Акты). Санкт-Петербург, 1875. Т. 8. С. 280.

⁹ Універсали Івана Мазепи 1687–1709. Львів, 2002. Ч. 1. С. 155.

¹⁰ Реєстр Війська Запорозького 1649 р. Київ, 1995. С. 373.

¹¹ Кривошея В.В. Українська козацька старшина. Київ, 2005. Ч. 1. С. 238.

¹² Мицик Ю. Сподвижники Богдана Хмельницького. Київ, 2023. С. 190–191.

¹³ Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646–1655. Część 1. Diariusz kancelaryjny 1649–1653. Warszawa, 2019. S. 769–772.

¹⁴ Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ, 1996. Т. 9, ч. 1. С. 685.

переговори не привели до бажаного результату, бо хан з королем умовилися лише про продовження Зборівського договору. Трохи пізніше козалецькі козаки засвідчили, що зустріли Лавріна Капусту й Лисницького, яких Хмельницький з хоругвою відправив зі свого табору до Бутурліна¹⁵. 02.01.1654 р. останній на шляху до Переяслава зупинився у Красному, яке нині у Згурівському районі Київської області. Тут Бутурлін дізнався, що Виговський разом з Лисницьким і Силуяном Мужилівським їздили в посольстві до хана. Як бачимо, Лисницькому доручають важливі дипломатичні місії. 18 (08) 01.1654 р. він разом з Богданом Хмельницьким і більшістю старшини брав участь у відомій Переяславській раді. Тоді ж Лисницький разом з гетьманом і переяславським полковником Павлом Тетерею вимагали від Бутурліна, щоб той присягнув від імені царя. Виникла криза... Тільки після обіцянок царського посла та наради у гетьмана українська сторона погодилася присягати. Зовнішньополітична ситуація складалася дуже несприятливо для України, і це змусило старшину ризикнути, сподіваючись, що в майбутньому договорі дискусійні питання будуть розв'язані. 20 (10) 01.1654 р. українські дипломати, серед них і Лисницький, добивалися гарантійної грамоти від Бутурліна, але дістали лише обіцянку отримати її від царя. Зрештою 06.04 (27.03) 1654 р. все ж цар Олексій своєю грамотою гарантував Війську Запорозькому збереження його прав і вольностей¹⁶.

На початку березня 1654 р. стала прибувати обіцяна московитська допомога українським військам для протидії наступу Речі Посполитої. З наказу гетьмана Лисницький послав на кордон сотника з козаками, щоб провести союзне військо до Києва. Майже одночасно миргородський полковник повідомив про наступ поляків і взяття Шаргороду. 11 (01) липня 1654 р. Богдан Хмельницький відправив у Москву посольство на чолі з миргородським сотником Кирилом Якименком, який за інструкцією мав передати царю лист від гетьмана, сповістити про похід української армії і про те, що московитське військо ще не з'єдналося з нею; планувалося ще обговорити й молдавські справи. Якименко повів і прохання Лисницького підтвердити його батьківщину — с. Лісники. Про це ж писав і Виговський до Бутурліна¹⁷.

Згідно з договором 1654 р., царський уряд мав заплатити Війську Запорозькому 60 000 золотих (по пів золотого на козака). Але несподівано

виникла гостра проблема, про яку московитському представнику П. Протасьєву повідомили за дорученням гетьмана 26 (16) липня Виговський, Лисницький і генеральний суддя Самійло Богданович. Справа в тому, що у воєнних умовах не можна було скласти реєстр Війська Запорозького, за яким мали видавати гроші козакам, як того хотіли царські представники. Причиною цього стало те, що значно змінився склад реєстрового війська порівняно з 1649 р., багато загинуло або повмирало, прийшло багато нових вояків, яких не було в реєстрі, але вони прагнули мати статус козака; низка полків стояла на кордоні. Тож на складання нового списку просто бракувало часу. Крім того, через польську й татарську загрозу в похід виступило 100 000 козаків, а впорядкування нового реєстру немиче спричинило б непотрібні конфлікти й бунти. Навіть між козацькими представниками не було єдності! Коли Богданович запитав у Лисницького, «чи можна взять государево жалованье и роздать?», той гримнув на нього: «...с великою досадою: то де вы хотите того, чтоб нас, полковников, казаки побиили? Ведаешь де, какие у нас люди самовольные?» — адже могли подумати, що полковники присвоїли частину грошей. Словом, це питання відклали до завершення походу¹⁸.

Варто зазначити важливу інформацію щодо родича (племінника?) миргородського полковника — Дем'яна Лисницького. 16 (06) березня Виговський, згідно з наказом гетьмана, призначив проважати царському послу Ф. Полтеву: чигиринського сотника Дем'яна Лисницького і ще двох козаків, причому в кожному місті до ескорту мало приєднуватися десять козаків, які супроводжували б посла лише до наступного міста. Дем'ян виконав це доручення і благополучно супроводив посла до тодішнього кордону (Путивль)¹⁹.

Після укладення військово-політичного договору 1664 р. ситуація у Східній Європі змінилася. Кримське ханство, де помер хан Іслам-Гірей III і до влади прийшов Мухамед-Гірей IV, стало на бік Речі Посполитої. Над Україною нависла небезпека ворожого наступу. За таких умов 08.10.1654 р. гетьман послав до Речі Посполитої Лисницького, щоб виграти час²⁰.

У другій половині 1655 р. Лисницький на чолі Миргородського полку бере участь у визвольному поході українського війська в Західну Україну. Коли українські сили стали наближатися до Львова, Хмельницькому стало відомо, що коронне військо, очолюване гетьманом Потоцьким, стоїть під Городком. 26 (16) вересня туди спрямували козацьке військо на чолі

¹⁵ Там само. С. 688, 691, 693.

¹⁶ Там само. С. 734, 740, 743; Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. Москва, 1954. Т. 3. С. 567–570.

¹⁷ Документи Богдана Хмельницького. Київ, 1961. С. 365–367.

¹⁸ Акты ЮЗР. Санкт-Петербург, 1878. Т. 10. С. 696.

¹⁹ Там же. С. 345, 350.

²⁰ Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ, 1996. Т. 9, ч. 2. С. 952.

з Лісницьким і корпус московитів під командуванням Ромодановського. Битва під Городком 29 вересня 1655 р. закінчилася перемогою українського війська, до того ж у погоні за відступаючим ворогом було взято місто Ярослав. Децю пізніше було взято в облогу Львів.

Саме Лісницькому і переяславському полковнику Павлу Тетері Хмельницький довірив вести переговори із львівським магістратом. Про це писав і львівський канонік Ян Томаш Юзефович у своїй фундаментальній хроніці. Він занотував, що 29 вересня 1655 р. «на Стрийському гостинці стало помітно, що появилася значна кількість військ. Бо прибули миргородський полковник Григорій Сахнович та князь Ромодановський з іншим Протом, які були головними в таборі московитів»²¹. 06.10.1655 р. у козацький табір прибула львівська делегація, яку зустрічала українська верхівка (7 осіб) на чолі з гетьманом. Тут були Іван і Данило Виговські, обозний Носач, суддя Богданович-Зарудний, полковники Лісницький і Тетеря, а також представник хана й перекладач Яній Грек. 16 жовтня відбувся новий тур переговорів. До козаків прибула делегація на чолі з православним єпископом Арсенієм Желиборським, її зустрічали «визначні урядники [...] війська»: Виговський, Лісницький і Тетеря, які провели львів'ян до канцелярії Виговського, потім — до Хмельницького. Юзефович занотував ще іншу зустріч на перемовинах: «22 жовтня. Два вищі урядники козацького війська — переяславський полковник Павло Тетеря та миргородський полковник Григорій Лісницький — прибули до міста з кількома осавулами й отаманами. За наказом коменданта Гродзицького їх впустили всередину міста, запросили до столу, щедро частуючи (хоча це були вороги, але їх зустрічали відповідно до правил гостинності та воєнних звичаїв)»²². Взявши значний викуп зі Львова, Хмельницький залишив місто в спокої та продовжив похід.

Коли Богдан Хмельницький переніс перший інсульт, старшина стала подумувати про його наступника. Сформувалося в її середовищі навіть чотири партії: кримська, московська, польська й шведська. Лідером кримської партії був Лісницький²³ і дійсно претендував на гетьманство у 1657–1659 рр. У 1657 р. документи ратушної книги м. Лохвиця згадують його як миргородського полковника (у травні 1660 р. вже як колишнього полковника). Разом з ним названо й інших значних осіб цього полку:

²¹ Юзефович Я.Т. Історія Львівського архієпископства (1614–1700). Львів, 2023. С. 405, 409.

²² Там само. С. 421, 425.

²³ Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття. Причини і початок Руїни. Київ, 1998. С. 118.

Михайла Радченка, обозного; Якова Котляра, суддю; Івана Федоровича Рудницького, вїйта і миргородського городового отамана²⁴. Великий авторитет Лісницького у Війську Запорозькому засвідчує українська народна дума, бо під іменем «Грицько Костиря миргородський» згадує його поряд з Виговським, полковниками Антоном Ждановичем, Филоном Джеджелієм, Мартином Пушкарем. Зустрічав Лісницький і московитських послів Бутурлина й Михайлова, які прибули в Чигирин 13.06.1657 р. У липні 1657 р. він (як наказний гетьман!) командував військами, що мали боронити кордон від ординців на південний захід від Чигирини, і повинен був іти на з'єднання з гетьманом Юрієм Хмельницьким та його силами. Там у присутності гетьманіча Лісницький вів переговори з іншим царським послом — Желябузьким. Пізніше виник конфлікт між Хмельницьким і Лісницьким, бо гетьман запідозрив миргородського полковника у тому, що той затримав у себе булаву й бунчук, бажаючи передати їх своєму приятелю Виговському. Хмельницький хотів бачити своїм наступником сина Юрія, тому розлютився. Він звелів привести винних до себе і в гніві наказав стратити Лісницького, а Виговського прикувати до гармати. Трохи згодом гетьман перестав гніватися і пробачив Івана Виговського²⁵. Невідомо, як би склалася доля Лісницького, але гетьмана розбив інсульт (другий удар) і 06.08 (27.07) 1657 р. він помер. Цікаво, що Лісницький не хотів віддавати клейноди — символи гетьманської влади — Юрію Хмельницькому, навіть на прохання Виговського, і погодився це зробити лише під тиском групи полковників.

Новим гетьманом, згідно з волею Богдана, став його син Юрій, але через молодий вік останнього регентом був Виговський, який фактично, а потім і формально, став правителем Гетьманщини. У Літописі Самовидця є звітка про це: «...а справцы войска и порадцы тые ж и що при небожчику Хмелницком старом зоставали, то ест Выговский писар, и Носач обозный, и Григорий Лесницкий судею». Їх же як опікунів Юрія Хмельницького називає і літопис Г. Грабянки та «Короткий опис Малоросії»²⁶. Оскільки Москва ще за життя Богдана Хмельницького порушувала договір і тепер намірялась ще більше його ламати, то Лісницький виступив найбільш послідовним противником нових московських планів і розсилав до полків відповідні листи.

²⁴ Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. Київ, 1986. С. 86–89.

²⁵ Грушевський М.С. Історія України-Руси. Т. 9, ч. 2. С. 952.

²⁶ Літопис Самовидця. Київ, 1971. С. 75; Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки. Київ, 1992. С. 112; Короткий опис Малоросії (1340–1776). Київ, 2012. С. 62.

Лісницький був на похороні Богдана, брав участь у радах у Чигирині (обрання Виговського гетьманом) і Корсуні (19 (09) 10.1657 р.). 18 січня Виговський, полковники Лісницький і Богун зустрілися в прикордонному Константинові з пугивльським воєводою М. Зюзіним. Вони скаржилися йому на опозиційні дії запорожців і полтавського полковника Мартина Пушкаря, сподівалися, що цар привселюдно засвідчить гетьманський статус Виговського. У січні того ж року гетьман і Лісницький направили Зюзіну листа, в якому оскаржували Пушкаря²⁷. Після перемовин із Зюзіним всі троє прибули до Миргорода. Про дії Лісницького довідуємося з доносу Пушкаря від 18 (08) 02.1658 р., посланого царю Олексію. Він повідомляв, що Виговський і Лісницький присягнули з Карач-беєм на раді в Чигирині та задумали приборкати ті міста, які підтримували Пушкаря з його промосковською орієнтацією. Миргородський полк і дві польські хоругви перекрили шлях Пушкареві, який хотів йти до боярина Хитрово, що перебував у Переяславі. Пушкаревого посланця, який ніс цареві звістку про «измену», затримали. Перехопили й гінця боярина і, «в сани положив», відвезли під вартою в Чигирин²⁸.

Літописець Самійло Величко подає дещо іншу картину подій. Після свята Богоявлення (Водохрещі), яке припадає на 19 січня за старим стилем, Виговський прибув з Гадяча до Миргорода, сподіваючись на переговори з Пушкарем, але Пушкаря не з'явився. «Виговський [...] прогаяв там у тамтешнього полковника Григорія Лісницького кілька днів, дожидаючи повернення до себе від Пушкаря свого посланця», але даремно, і виїхав з міста. Лісницький скликав у Миргороді раду, на якій виступив проти Московської держави. Він ще в першій половині жовтня 1657 р. розсилав відповідні універсали до містечок свого полку²⁹. Але більшість козаків і міщан відмовилася підтримувати Виговського й відкинула його орієнтацію на Річ Посполиту та Кримське ханство. Лісницький, за словами Пушкаря, схилив тоді миргородців до присяги хану і казав, що під Москвою буде «худо», козаків буде перетворено на драгунів, а їхні дружини «будут ходити в лаптах». Такі чутки поширювалися всією Гетьманщиною, про що доносив у Москву ніжинський протопоп Максим Филімонович, зокрема: зменшать реєстр до 10 000, люди «в Сибір або на Москву будуть загнані; для того й попів своїх нашла, а наших туди ж поженуть»³⁰.

Проти Лісницького виступила частина старшини: Павло Апостол (зять Лісницького!), Степан Прокопович, представники «чєрні». Московські послі всіляко заперечували ці чутки, хоча час показав правоту Виговського і Лісницького (наступ на Гетьманщину й Січ та знищення їх, перетворення козаків у кріпаків тощо). Тоді Лісницький свої статки, які пороздавав сотникам, велів зібрати, щоб вони не дісталися царю, склав пернач полковника, хоча рада хотіла й далі бачити його полковником, і поїхав з групою прибічників до Лубен. Наказним полковником він лишив Леська Козла. Але на раді, на яку прибули три представники московитів, миргородським полковником було обрано промосковські налаштованого Степана Довгала.

На старшинській раді в Чигирині було вирішено відправити в Москву посольство на чолі з Лісницьким, який не зміг приїхати на раду. Однак йому вручили лист гетьмана від 29 (19) березня 1658 р. й дипломатичну інструкцію, яка мала засвідчити вірність гетьмана царю, звинувачувала Пушкаря у зв'язках з Кримським ханством тощо. Невдовзі після від'їзду Лісницького до Москви було відіслано ще одне посольство на чолі з Бережецьким і Богуном. Водночас й антигетьманська опозиція відправила до царя своє посольство, яке виїхало 21 (11) березня. Воно мало звинуватити Виговського у нелегітимності, а Лісницького — у зраді, у тому, що вони царські грамоти «ни за что иміють» тощо. Вже тоді московський уряд схилився на бік опозиції та умисно пригальмував приїзд Лісницького до Москви. Тож останній подав свої статті у Посольський приказ лише 1 травня, тобто на три дні пізніше опозиції. Там він детально розповів про свою місію, зокрема наголосив на тому, що Іван Донець з намови Пушкаря першим напав на Чигиринський полк. Виступ Лісницького справив враження на московських політиків, і боярська рада захотіла ще двічі зустрітися з ним, на розмовах ставила йому важливі запитання і слухала відповіді. Врешті-решт цар дав Лісницькому позитивну відповідь³¹. Однак антигетьманська опозиція на чолі з Пушкарем не припиняла своїх ворожих дій: посилала в Москву нові доноси, переходила до збройного протистояння. Через це Виговський видав, зокрема, універсал від 08.04 (29.03) 1658 р. полковнику і старшині Миргородського полку бути готовими до виступу проти ворогів. Універсалом же від 24 (14) 05.1658 р. до Полтавського полку він закликав козаків припинити ворожі дії, тим паче, що цар милостиво прийняв посольства Лісницького, Бережецького й Богуна³².

²⁷ Малороссийские дела. Описи фонда № 124 Российского государственного архива древних актов. Москва, 2016. С. 38.

²⁸ Акты ЮЗР. Санкт-Петербург, 1882. Т. 15. С. 5.

²⁹ Величко Самійло. Літопис. Київ, 2020. С. 266.

³⁰ Акты ЮЗР. Т. 15. С. 31, 63.

³¹ Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ, 1998. Т. 10. С. 190–194.

³² Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). Київ — Львів, 2004. С. 69, 75.

Про нову дипломатичну місію Лисницького відомо з листа московитських представників, які писали царю, що Виговський у Великий Піст послав до короля Яна Казимира «Немирича да полковника миргородського Грицька Лесницького да білоцерковського наместника Мазепу (батька майбутнього гетьмана) просить людей на помочь»³³. Цікавим є лист Лисницького до боярина П. Шереметева від 25 (15) 05.1658 р. з Путивля, у якому сповіщає про те, що приборкав у Кролевці «немного своевольников», і просить про допомогу. Однак опозиція не припиняла ворожих дій.

Тоді Виговський послав проти Пушкаря в Полтаву загін сербів, який очолювали «Багун да Тимоша». Відзначимо, що коли через Миргородський полк йшли ці серби, то Лисницький, «яко брат и товарищ Виговського, весма утішился». Але Богун і серби зазнали поразки. Тоді гетьман повів на Полтаву значно більше військо й взяв місто в облогу. 4 червня була остання спроба припинити кровопролиття. Якраз тоді до гетьманського табору прибув Лисницький із царською грамотою. Однак Пушкар не став її слухати, а 09.06 (30.05) 1658 р. зненацька напав на гетьманців, але без успіху. У битві наступного дня гетьманці розбили пушкарівців, а сам Пушкар загинув. Полтава скорилася Виговському.

Тепер лідером опозиції став Яків Барабаш, якому Москва надавала всіляку допомогу. В Україну надіслали армію на чолі з Ромодановським, що дійшла до Лубен. Тобто громадянська війна в Україні стала міждержавною московсько-українською. Відомо, що на початку 1659 р. Лисницький, який з осені 1658 р. знову став миргородським полковником, видав антимосковські універсали («преlestние листы») до полчан — жителів Глинська, Костянтинова, Лохвиці, Ромен і Сміли. За таких умов укладення договору між Україною і Річчю Посполитою було неминучим. Цей документ було підписано в Гадячі 16 вересня 1658 р., і Річ Посполита стала федерацією не двох, а трьох народів — до Корони Польської та Великого князівства Литовського додавалося Велике князівство Руське. Хоча цей договір (Гадяцька унія) був дуже привабливим, але його ухвалення, за словами відомого польського історика Збігнева Вуйціка, запізнилося на 40 років.

Навесні 1659 р. до Варшави на сейм, який мав ратифікувати Гадяцький договір, відправилось українське посольство на чолі з Костянтином Виговським, братом гетьмана. До нього входили також Григорій Лисницький і Юрій Немирич. Вже 23 квітня відбулася аудієнція послів у сенаті. Однак цей сейм був не дуже добрим для Гетьманщини, бо Гадяцький договір було ратифіковано урізаним, як і військовою допомогою. Підсолодили пілюлю

нобілітацією козацької старшини й наданням їм маєтностей, які вони вже де-факто і так мали. 20.05.1659 р. Ян Казимир своїм універсалом надавав Лисницькому місто Вільшана у Корсунському воєводстві. Нині цей населений пункт — у складі Звенигородського району Черкаської області. Одночасно сеймовою конституцією засвідчувалося шляхетство Лисницького, як і надання йому Вільшаної³⁴. Тримав він також і Кам'яноброди. 10.06.1659 р. Лисницький присягнув у Варшаві на вірність королю. Забігаючи вперед, скажемо, що після переходу Гетьманщини на бік Московії король відібрав у Лисницького Вільшану й 19.01.1660 р. надав її Станіславу Якубовському.

Тим часом війна тривала. І важливою подією під час неї стала Конопотська битва 7–9 липня 1659 р., яка завершилася блискучою перемогою українсько-татарського війська над московським. Але подальший його наступ на Московську державу було зірвано: Сірко пішов на Крим, тому хан відмовився продовжувати похід і повернув свої війська на південь. Якщо зважити, що права Русі-України були обмежені на сеймі, то можна зрозуміти найголовнішу причину падіння Виговського. На початку серпня 1659 р. гетьман покинув Ромни, але лишив там Лисницького й дав йому наказ: у разі наступу московитів спалити це місто, а його жителів вивести. Але ж війну було виграно! На жаль, українська еліта, будучи незадоволеною урізаним варіантом Гадяцького договору, «здійснила фатальний, згубний для державності крок — вона фактично відмовилася від своєї перемоги»³⁵. Спочатку на раді в Германівці було скинуто Виговського і проголошено новим гетьманом Юрія Хмельницького. Як писав королю коронний обозний Анджей Потоцький, козаки «прислали канівського полковника Лизогуба й миргородського полковника Грицька Лисницького до пана гетьмана, щоб він через них відіслав війську булаву й бунчук». Виговський погодився за умови, що вони будуть вірними королю, і полковники дали слово, після чого Данило Виговський передав клейноди Юрію Хмельницькому. Для безпечного проїзду дружини І. Виговського у супровід призначили Лисницького, суддю Зарудного й «меншого обозного Демечка» (Дмитра Святуху?). Тим часом московити розгорнули наступ на Гетьманщину. Довелося шукати порозуміння. У результаті 17 жовтня 1659 р. було підписано Переяславський договір, який на відміну від договору 1654 р. був нерівноправним. Зокрема, однією із умов цього «порозуміння»

³⁴ Памятники истории Восточной Европы. Острог — Варшава — Москва, 1999. Т. 5. С. 123–126.

³⁵ Бульвінський А. Українсько-російські взаємини 1657–1659 років в умовах цивілізаційного розмежування на сході Європи. Київ, 2008. С. 175.

³³ Акты ЮЗР. Т. 15. С. 171–174.

була заборона «радникам» Виговського, а також і Лісницькому, обіймати будь-які посади у Війську Запорозькому. У подальшому Юрій Хмельницький клопотався за опальну старшину й у грудні 1659 р. відрядив у Москву посольство на чолі з Петром Дорошенком, прагнучи, зокрема, добитися амністії прихильників Виговського. Це дало певний результат³⁶. Частина старшини, зокрема Лісницький, дістала прощення царя, але декого (Данилу Виговського) було закатовано московитами або заслано до Сибіру (Івана Нечая). Невдовзі після цього (до травня 1661 р.) Лісницький став генеральним суддею. 23 (13).05.1660 р. Юрій Хмельницький видав універсал, у якому засвідчував дарчу Лісницького Спасько-Преображенському Мгарському монастирю на Товстий байрак. Пізніше вдова Лісницького Катерина із синами Данилом, Дмитром та Іваном подарувала цьому монастирю половину Товстого лісу коло Шишаків; це надання було засвідчене грамотою царів Івана V, Петра I й царівни Софії від 08.04 (29.03) 1689 р., універсалом гетьмана Мазепи 25.04 (04.05) 1693 р., а 13 (02) 11.1747 р. — і царицею Єлизаветою³⁷.

У другій половині 1660 р. Московська держава задумала вчинити похід, щоб оволодіти Волинню. Однак це їм не вдалося. Головні сили московитів, очолювані Шереметєвим, були розбиті військами Речі Посполитої і оточені під Чудновом. Українські війська, які поспішали на допомогу, теж зазнали поразки. Лісницький брав участь у цьому поході як миргородський полковник. Після поразки Юрій Хмельницький послав на переговори п'ятьох чільних дипломатів, серед них і Лісницького. Через розгром українського війська вони були змушені підписати 17.10.1660 р. Слободищенський договір. Таким чином Гетьманщина розривала Переяславський договір 1659 р. і ставала автономною одиницею Речі Посполитої. Однак і за таких умов Лісницький зберігав посаду генерального судді як мінімум до грудня 1662 р. Крім того, він діяв і як дипломат, бо був посланий на сейм Речі Посполитої з курсунської ради (травень 1661). 1662 р. Лісницький згадується як член Львівського православного братства.

Наприкінці 1663 р. король Ян Казимир розпочав похід на Лівобережжя, намагаючись повалити там московське панування і відновити польське. Лісницький теж брав участь у цьому поході, хоча складно сказати, у ролі кого, оскільки миргородським полковником уже був (як мінімум у липні 1661 р.) Павло Апостол. Тоді в козацькому середовищі посилювались антипольські настрої, козаки

не хотіли реставрації порядків, які існували до 1648 р., визрівало повстання проти гетьмана Тетері — прихильника відверто пропольської орієнтації. Львівський історик Богдан Мурій написав у 1931 р. важливу працю про останній період життя Виговського, де торкається і питання підготовки цього повстання, яке розробляли представники козацької еліти: Григорій Лісницький, Михайло Ханенко, Голуб (ймовірно, Остап Гоголь), Залізо (!?) і Федір Коробка. Про це стало відомо Тетері, й всі вони були заарештовані, Виговський і Богун також. Двох останніх і Лісницького розстріляли без суду на початку 1664 р.³⁸ Так закінчив своє життя видатний політичний діяч України 17 ст., військовий і дипломат, сподвижник гетьманів Богдана Хмельницького й Івана Виговського, який і сам претендував на гетьманську булаву.

Трохи відомо і про нащадків Г. Лісницького, про що вперше дослідила Л. Розсоха. Зупинимось дещо детальніше на найближчих потомках миргородського полковника. Від шлюбу з Катериною у нього було кілька дітей: сини Данило, Дмитро, Іван, дочки Катерина й Марія.

Дружина Г. Лісницького Катерина до 1672 р. вийшла заміж за покозаченого шляхтича Стефана Куницького, який пізніше, у 1683–1684 рр., став гетьманом Правобережної Гетьманщини і загинув у 1684 р. Гетьман Мазепа 14 (04) 03.1695 р. надав їй Шишаки й Матяшівку, якими володів покійний син Катерини й Григорія Лісницьких Данило (до 1642–1694), що був з 1666 р. військовим товаришем. На початку березня 1666 р. останній разом із брацлавським полковником Зеленським їздив у посольстві до кримського хана. 03.06.1667 р. у Данила відібрали маєтність Кам'яноброди (володів нею разом із братом Дмитром) і передали Тетері. Пізніше він потрапив у польський полон, і за нього клопоталися послы на сеймі від гетьмана Дорошенка. У 1672 р. Данило був резидентом у Трипіллі, допомагав своєму вітчиму Куницькому в налагодженні зв'язків із гетьманом Самойловичем³⁹. Потім перейшов з матір'ю на Лівобічну Гетьманщину й осів у Миргороді. 18 (08) 03.1678 р. Данило купив будинок у молодшого брата Дмитра: «В Миргороді дом с плечом, взбок дому Стошичева (?), на рогу против дому Петрова Короленка, пред брамою на Пробитой улиці [...] стоячий». 29 (19) 08.1687 р. Мазепа засвідчив йому Шишацьку греблю та села Матяшівку й Мелюшки. Данило був довіреною особою Мазепи, бо супроводжував

³⁶ Там само. С. 418.

³⁷ Документальна спадщина Свято-Преображенського монастиря XVII–XVIII ст. Київ, 2021. С. 85, 89.

³⁸ Murij B. Rola Jana Wyhowskiego wojewody kijowskiego od utraty hetmaństwa do śmierci w latach 1659–1664. Warszawa, 2023. С. 246, 270.

³⁹ Кривошея В. Козацька старшина Гетьманщини. Київ, 2010. С. 477.

його під час візиту до Москви у 1689 р.⁴⁰ Після смерті Данила частину його маєтностей отримала сестра Катерина, а село Мелюшки відійшло брату Івану. Є дані й про синів Данила — Григорія та Романа. Перший був сотником Першої Миргородської сотні у 1707–1711 рр., одружений з Мартою Полуботок, сестрою наказного гетьмана. Другий, Роман, був значковим товаришем Миргородського полку, курінним значкових товаришів (1711–1713), шишацьким сотником (? — 1715–1729), миргородським сотенним отаманом (1725), мав фільварок під Миргородом тощо. Одружений з Ганною Турянською. Мав дітей — Дем'яна й Фросину. Іван, другий син миргородського полковника, був значним військовим товаришем. Мазепа підтвердив йому 21 (11) 01.1695 р. с. Мелюшки, яким володів його батько, а потім брат⁴¹. Син Івана, Дем'ян, був значковим товаришем Миргородського полку (1734–1752), а Григорій (1746–?) став бунчуковим товаришем (1782–1784). Про третього сина

полковника — Дмитра — майже не знаходимо відомостей. Дочка Марія вийшла заміж за Павла Апостола⁴².

Отже, родина Лісницьких належала до волинського зем'янського середовища в польсько-литовську добу. Ймовірно, у цей час її представники долучилися до козацького загалу. Відсутні дані щодо діяльності Г. Лісницького у перші роки Національно-визвольної війни, однак цілком можливо, що він, як козацький старшина, брав участь в основних її битвах і в 1655 р. вже фігурує як миргородський полковник. Звідси закономірним було прагнення Г. Лісницького як лідера так званої «кримської партії» отримати гетьманську булаву. У розпал боротьби за владу, що велася в Україні після смерті гетьмана Б. Хмельницького, він відзначився як знаний урядовець і авторитетний дипломат в уряді І. Виговського, за що неодноразово був обдарований новими маєтностями. Під час громадянського конфлікту в Україні намагався віднайти найбільш ефективні шляхи збереження завоювань Війська Запорозького, однак загинув у вирі цієї боротьби.

⁴⁰ Миргородська міська книга (1656–1742). Київ, 2023. С. 218; Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. Київ, 2004. С. 198–199.

⁴¹ Універсали Івана Мазепи 1687–1709. Ч. 1. С. 155.

⁴² Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. Київ, 1993. С. 192.

REFERENCES

- Bulvinskyi, A. (2008). *Ukrainsko-rosiiski vzaiemyny 1657–1659 rokiv v umovakh tsyvilizatsiinoho rozmezhuvannia na skhodi Yevropy*. Kyiv [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M. S. (1996). *Istoriia Ukrainy-Rusy*. (Vol. 9). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M. S. (1998). *Istoriia Ukrainy-Rusy*. (Vol. 10). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kryvosheia, V. V. (2005). *Ukrainska kozatska starshyna*. Kyiv [in Ukrainian].
- Kryvosheia, V. (2010). *Kozatska starshyna Hetmanshchyny*. Kyiv [in Ukrainian].
- Lypynskiy, V. (1991). *Ukraina na perelomi 1657–1659*. Filadelfia [in Ukrainian].
- Malenko, L. M. (2002). Lisnyskyi. *Ukrainske kozatstvo. Mala entsyklopediia*, 292. Kyiv-Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Murij, B. (2023). *Rola Jana Wyhowskiego wojewody kijowskiego od utraty hetmaństwa do śmierci w latach 1659–1664*. Warszawa [in Polish].
- Mytsyk, Yu. (2021). Tsinni dzherela do istorii henealohii kozatstva druhoi polovyny XVII st. [Valuable Sources for the History of the Cossacks' Genealogy in the second half of the XVII century]. *Siverianskyi litopys / Siverian Chronicle*, 2, 4–11 [in Ukrainian].
- Mytsyk, Yu. (2023). *Spodvyzhnyky Bohdana Khmelnytskoho*. Kyiv [in Ukrainian].
- Pavlenko, S. (2004). *Otochennia hetmana Mazepy: soratnyky ta prybychnyky*. Kyiv: Vyd. dim "KMA" [in Ukrainian].
- Rozsokha, L. (2002). *Myrhorodska starovyna*. Kobeliaky [in Ukrainian].
- Yuzefovych, Ya. T. (2023). *Istoriia Lvivskoho arkhiepyskopstva (1614–1700)*. Lviv [in Ukrainian].
- Yakovenko, N. M. (2008). *Ukrainska shliakhta z kintsia XIV do seredyny XVII st. (Volyn i Tsentralna Ukraina)*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
- Yakovleva, T. (1998). *Hetmanshchyna v druhi polovyni 50-kh rokiv XVII stolittia. Prychyny i pochatok Ruiny*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до редакції: 02.02.2026 р.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.03.2026 р.

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)